

Pere SOLÀ i GUSSINYER: *Educació i societat a Catalunya. Una sinopsi històrica*, Lleida - Vic, Pagès Editors - Eumo Editorial, 2011, 367 pàgines.

Quan va començar la feminització de l'educació escolar? Quan es va encarar legalment el tema de la graduació de les escoles i, per tant, la superació de les escoles unitàries? Quin percentatge de població masculina i femenina estava alfabetitzat als Països Catalans al començament del segle xx? És significatiu que les futures terres catalanes ja disposessin d'una societat ibèrica alfabetitzada abans de la romanització? L'oralitat i la memòria van ser notables instruments d'educació informal a l'edat mitjana? Quan la hisenda pública assumeix el pagament dels salaris dels mestres? Des de quan existí un Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts? Quin paper educatiu van tenir la Companyia de Jesús i les Escoles Pies al segle xvi? Quines repercussions educatives va tenir el Tractat dels Pirineus sobre els catalans de la Catalunya Nord?

Aquestes i moltes altres preguntes semblants són abordades per Pere Solà en aquest notable compendi històric sobre l'educació i la societat catalana, ordenat en una introducció, vuit capítols en ordre cronològic, que van des dels orígens, abans de la romanització de les terres ara catalanes, fins als nostres dies; una tria bibliogràfica i de fonts, una cronologia sucinta i un glossari final clouen l'obra. L'autor ens diu successivament que ha pretès fer «una sinopsi històrica» (subtítol), «un resum» (introducció), «un breviar» (p. 157), «un manual» (p. 187), «un assaig» (p. 264), és a dir, que ha volgut donar-nos una visió conjunta del tema, que contingüés les nocions essencials, que les abordés alhora en la seva gran varietat d'aspectes i amb una visió àmplia i que fos de consulta àgil i ràpida. *Educació i societat a Catalunya* compleix a bastament aquests propòsits, és de lectura amena i apassionant i dóna les dades justes per anar seguint el procés de l'educació (a més del de l'ensenyament o instrucció) a les nostres terres al llarg de més de dos mil·lennis. L'obra va dirigida, sens dubte, a estudiants de pedagogia, i de les ciències humanes en general, futurs mestres i professors, i lectors no especialitzats i interessats en el debat de l'educació, avui tan actual.

El títol ens parla de «l'educació» i «la societat» i parteix d'una distinció molt antiga i alhora molt present entre «educació» i «ensenyament». Ho va explicar el mateix Solà en l'entrada «educació» de la Gran Enciclopèdia Catalana, escrita el ja llunyà 1974: remarcava Solà que amb l'Imperi romà s'esdevingué la generalització de l'escola com a lloc i mitjà principals d'educació i que, per aquest motiu, els primers cristians hagueren de diferenciar l'educació pròpiament cristiana –portada a terme al si de la família– i l'ensenyament cultural que hom impartia en els centres escolars oficials. La progressiva intervenció de l'Església cristiana en la tasca educativa anà superant aquesta diferenciació i tornà a la unitat romana entre educació i ensenyament escolar, situació que ha perdurat durant segles a Occident. «La relativa despreocupació dels pares per l'educació de llurs fills que això suposava –diu Solà a la GEC– ha estat modernament qüestionada, i hom insisteix actualment en la necessitat de col·laboració entre la família i l'escola en ordre a una autèntica formació. Hom insisteix també en la diferència que hi ha entre l'ensenyament, com a funció més pròpia de l'escola i dels sistemes educacionals i l'educació pròpiament tal, d'abast més ample i integral». Aquesta distinció i el seu fonament han motivat, per exemple, que la conselleria corresponent de la Generalitat del Principat hagi estat batejada successivament com «d'ensenyament» (governos de CIU 1980-2002), «d'educació» (governos de PSC-ERC-ICV 2003-10) i altre cop «d'ensenyament» en el nou govern de CIU, segons si es manté la idea que el sistema escolar, tant formal com no formal, ha d'ocupar-se preferentment de la instrucció en el saber, i la família i altres unitats comunitàries han de fer-se càrrec sobretot de la formació humana i cívica en general, o bé es manté la idea que l'escola és l'eina fonamental de la formació integral de les persones en la qual la comunitat delega la funció educadora, d'acord amb les famílies.

Doncs bé, Solà, amb molt bon criteri, ha escollit per al seu compendi històric el concepte d'educació entès en el sentit d'ensenyament i formació integral de la persona, inserit en una formació històrica concreta –la dels Països Catalans– al llarg de gairebé dos mil anys. Aquesta elecció li permet un enfocament global del procés educatiu seguint un conjunt de fils conductors ben suggestius, alguns prou explorats en el debat pedagògic i social (el debat escola pública / escola privada, la confessionalitat o aconfessionalitat de l'escola, la llibertat de càtedra...), i d'altres menys presents en els assaigs educatius, com ara els nivells successius d'alfabetització, la situació educativa de les dones en cada període històric, el procés d'extensió i democratització de l'ensenyament, l'educació conjunta de nois i noies, els debats filosòfics i pedagògics sobre l'escola racionalista, la pedagogia activa, el paper dels sindicats, ateneus, agrupacions polítiques etc., l'aparició i evolució dels llibres de text, els sous dels mestres...

Aquests fils conductors segueixen una sèrie de característiques que fan del text de Solà un manual que ofereix dades i reflexions molt interessants, que no solen trobar-se juntes en textos semblants. Ho podríem resumir en els trets singulars següents:

En primer lloc, l'abast nacional –de Països Catalans– de la majoria de dades a què fa referència en el recorregut històric. Tot i que el títol al·ludeix a Catalunya, (i és una llàstima, perquè molts lectors de tots els Països Catalans se sentirien atrets per un manual que ofereix un repàs històric a nivell de tota la nació), Solà té una voluntat clara d'oferir un resum del procés educatiu als Països Catalans i no s'oblida ni de la Catalunya Nord abans i després de la partició de 1659, ni de les conseqüències dels Tractats de Nova Planta de Felip V a les Illes i el País Valencià, ni de la gran florida de l'institucionisme i el krausisme en la renovació pedagògica valenciana de començaments del segle xx, etc. Aquesta voluntat, potser lògicament, en un manual no es podia dur al cent per cent, i així trobem que no tots els períodes històrics donen una visió tan completa: falta, per exemple, la visió de la Catalunya Nord els últims trenta anys amb la presència de les escoles Arrels i les Bressoles i la ràdio Arrels i els efectes devastadors per a la catalanitat del que a Catalunya Nord anomenen «Gol» escolar francès (gratuitat, obligatorietat, laïcitat).

En segon lloc, al llarg de tots els capítols Solà ens parla de l'altra meitat de la població –la femenina– que no se sol tenir en compte en molts estudis; valora, documenta i quantifica –quan es pot– el paper de les dones com a mares educadores, la seva influència a les corts feudals i al món cavalleresc, a les congregacions religioses, als gremis i sindicats, i, finalment, la seva creixent alfabetització i entrada com a mestres i professores en el món de l'educació.

En tercer lloc, en partir del concepte d'«educació» i no estrictament d'«ensenyament», Solà ens analitza un món molt ric i complex de situacions d'educació formal (a les estructures escolars reglades), no formal (a les escoles d'adults, d'idiomes, de conducció, d'esports, militars, etc.) i informal (predicació, aprenentatge als gremis, teatre, música, espectacles i festes populars, xarxes d'ateneus, premsa, ràdio, televisió, internet...); i tot això al llarg dels segles i dels territoris dels Països Catalans. Un enfocament tan ambiciós, imposava, forçosament, en un manual, una selecció de les dades, una tria que sol ser molt personal del qui escriu i que no necessàriament coincideix amb els interessos de tots els lectors. Solà intenta cobrir molts fronts per satisfer els interessos i la curiositat de molts lectors, i el resultat aboca, a vegades, a un excés d'informació juxtaposada massa dispersa i difícil d'integrar, de persones, tipus d'ensenyament, idees pedagògiques, conflictes històrics en els models educatius, molt interessant, però, en algunes pàgines, una mica feixuga per al lector; podia haver combinat un model d'assaig a base de dades, quadres i informacions històriques més seleccionades, que és el model que ha escollit, amb la intercalació i comentari a cada capítol d'algun text representatiu d'algun aspecte o tret dels que tracta en el llibre: per exemple, comentar textos com la suggestiva descripció que ens fa el futur magistrat i diplomàtic Enric de Mesmes del seu ingrés als catorze anys, a la Universitat de Tolosa el 1545 en ple Renaixement, que il·lustra

l'educació d'un humanista (citat per Roland Mousnier al IV volum de la *Història general de las civilizaciones*, Barcelona, Destino, 1964): «A les quatre del matí ja estàvem llevats i, després d'haver resat una oració, anàvem a classe a les cinc, amb els nostres grans llibres sota el braç, les nostres escrivanes i espelmes a la mà. Sense interrupció, teníem diverses classes fins a les deu. Després de tenir mitja hora per a corregir els nostres apunts, menjàvem. Tot seguit, com a diversió, llegíem fragments de Sòfocles, Aristòfanes o Eurípides i, algunes vegades de Demòstenes, Ciceró, Virgili i Horaci. A la una a classe; a les cinc a les nostres habitacions, a repassar les nostres notes i a fixar de nou la nostra atenció en els passatges citats a classe. Això ens ocupava fins passades les sis. Després sopàvem i llegíem grec i llatí».

Una quarta característica notable és que Solà té molt presents les situacions d'exclusió i ens dóna notícies molt interessants sobre jueus i moriscos, conversos o no, tant amb exemples il·lustres, com ara el de Joan Lluís Vives o el de Lluís Alcanyís, com amb fets de persecució per part de la Inquisició o d'exclusió de jueus i musulmans dels aprenentatges en els gremis.

Un cinquè tret molt valuós és la cura que té Solà de no cenyir-se a l'educació més ben documentada, la de les classes privilegiades. Aporta, en efecte, dades abundants de l'educació de les classes populars, educació molt sovint adquirida a través d'estructures educatives no formals i informals: en aquest aspecte destaca tant l'aprenentatge en els gremis com l'educació que adquirien els treballadors en els ateneus, les agrupacions corals, les parròquies, les organitzacions obreres, les de joventut, els partits polítics. Tenint en compte que Solà, des de fa anys, ha fet molta recerca i publicacions sobre la història de l'educació popular i sobre la història de la cultura i l'educació anarquista, aquest aspecte el tracta amb especial atenció. Ens parla amb detall, per exemple, de la tasca educativa dels Cors de Clavé, encara que ho podria il·lustrar amb l'exemple d'una societat coral valenciana inscrita des de la seva fundació el 1893 a l'Associació dels Cors de Clavé i molt lligada a Catalunya fins al franquisme i avui dia protagonista d'una activitat molt viva que és la Societat Coral El Micalet i no cenyir-se necessàriament al Principat. I ens parla també de tot el moviment educatiu racionalista, lliurepensador, àcrata, republicà, fruit tant del pensament i els corrents pedagògics que ens venien d'Europa i Amèrica com d'aportacions pròpies lligades a la situació política i social del nostre país a partir sobretot del final de les guerres napoleòniques i el començament del procés d'industrialització: així situa molt bé moviments com el de l'Escola Moderna de Ferrer i la Lliga d'Ensenyament Racional dins del procés del moviment de canvi educatiu de l'Escola Nova.

Un sisè tret interessant va lligat al fet de plantejar una panoràmica de Països Catalans no solament centrada en les grans capitals com València, Tarragona, Alacant, Palma, Perpinyà, Lleida, Girona o Barcelona, sinó que aporta informacions molt útils de ciutats com Alcoi, Igualada, Berga, Alzira, Manresa, Reus, Mataró, Sabadell, Sallent, Roda de Ter i, de fora de Barcelona, o dels futurs barris de Barcelona, és a dir, de Gràcia, Sant Andreu, el Poble Sec, Sant Gervasi, Sant Martí de Provençals... La procedència dels protagonistes dels moviments pedagògics és remarcada, encertadament, per Solà com a mostra de l'efervescència i activitats educadores que es vivien per tots els Països Catalans.

Un altre aspecte notable és la contextualització que es fa de la tasca dels ordes religiosos contrastada amb la tasca d'altres sectors socials, singularment les municipalitats, però també els grups privats, els gremis, sindicats i ateneus, i finalment l'estat. Els ordes mendicants –sobretot dominicans, franciscans i mercedaris– van convertir la predicació en un gran instrument d'educació al costat de la instrucció escrita, la qual cosa permet a Solà destacar la gran transcendència de l'oralitat al costat de la instrucció lletrada, la qual a poc a poc va adquirint més prestigi (*aprendre de lletra* com feia la Mare de Déu de la cançó, *passar la lliçó* com a combinació de lectura i oralitat). Els grans noms catalans de la baixa edat mitjana, lligats la majoria d'ells a aquests ordes mendicants, amb vides i trajectòries molt singulars, haurien

de quedar encara més destacats, atesa la seva influència enllà de les fronteres catalanes, i el valor de les seves idees educatives: Turmeda, Vilanova, Vicent Ferrer i, sobretot, Lull mereixen unes quantes pàgines més. També les mereixen, dintre dels ordes religiosos dedicats a l'educació la Companyia de Jesús, que continua tenint una influència enorme en l'educació dels sectors dirigents de la societat i que en va tenir molta en la tasca de francesització a la Catalunya Nord a partir de 1659, i l'Escola Pia de Josep de Calasanç, que va ser plantejada, des del seu inici com una obra destinada a l'ensenyament dels pobres, que va copsar la importància de recollir i donar instrucció bàsica als infants abandonats. Seguint aquesta tònica, en l'últim capítol s'hauria de parlar –cosa que no es fa– de la influència actual, vulgues no vulgues, en el nostre país de congregacions com l'Opus Dei o els Legionarios de Cristo.

El tema del tractament de les llengües vehiculars en l'ensenyament, singularment, la posició central o minoritzada de la llengua catalana és objecte d'informació i valoració constants: la posició central del llatí durant tota l'edat mitjana, el Renaixement i els segles del barroc i la Il·lustració en l'ensenyament superior és la típica de tot Europa; l'arraconament progressiu del llatí i la seva substitució per les llengües de cada poble en l'ensenyament primari, secundari i superior als Països Catalans coincideix a grans trets amb la situació política de pèrdua de la sobirania amb els decrets de Nova Planta, la política espanyolitzadora dels Borbons, però, també la mateixa política d'assimilació lingüística i preponderància de l'espanyol dibuixada a la Constitució de Cadis, la Primera República, la restauració i fins els nostres dies amb les sentències actuals del Tribunal Suprem espanyol. Ni tant sols els activistes de l'Escola Moderna i de la pedagogia activa al començament del segle xx varien la seva opció lingüística que és a favor de l'espanyol; ha d'entrar en escena el catalanisme polític perquè la recuperació del català en la societat –i, per tant, també en l'escola i els mitjans de comunicació– ocupi un lloc central en el debat social. «Escola catalana en llengua i continguts», en diferents variants al llarg dels dos últims segles, ha estat i és una constant que marca el debat pedagògic, però també la política educativa general a les terres catalanes en el passat i en el present.

El text de Solà també dóna una informació extensa dels debats pedagògics que es van succeir al llarg dels segles i que no són aïllats dels debats pedagògics que es produeixen a la resta d'Europa i, a partir del segle xviii, a Amèrica, ni estan deslligats de les diverses situacions polítiques i socials: als Països Catalans arriba Erasme, arriba Rousseau, arriben Pestalozzi, Fröbel, Proudhon, Freinet, Montessori, Decroly, Dewey, Claparède, Piaget i, encara que no ho remarqui Solà, arriben també els antiescola Illich o Neill i l'admiració, avui en descàndit, envers el soviètic Makarenko, o el mateix Mao i la seva revolució cultural; i les propostes per al món en desenvolupament d'un Paolo Freire. Tots aquests debats queden reflectits en els congressos pedagògics, en les revistes i butlletins, en les editorials especialitzades, en les escoles d'estiu i en les pràctiques escolars dels centres lligats a gent com Pau Vila, Joan Bardina, Alexandre Galí, Rosa Sensat o el pla educatiu d'una Segona República ja en guerra, el CENU. Dels debats pedagògics més actuals, que giren sobretot entorn de les qüestions de l'escola inclusiva, el fracàs escolar, l'esgotament del sistema de funcionariat, la funció de la universitat en un món mercantilitzat (com revela el recent llibre de Jordi Llovet *Adéu Universitat*, Barcelona, Galaxia Gutenberg - Cercle de Lectors, 2011), o l'anomenat «malestar de l'educació» dins la societat, se'ns diu poca cosa i, en tot cas, formarien part d'un altre assaig.

El llibre acaba amb una tria bibliogràfica i de fonts per capítols ben oportuna on sempre s'hi podrien apuntar algunes cites més com un conegut estudi que va ser molt comentat en el seu moment de Werner Jaeger, *Paideia: los ideales de la cultura griega* (Mèxic - Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 1957) o el també molt conegut als anys seixanta del segle xx, *Poema pedagógico* d'A. S. Makarenko (Barcelona, Planeta, 1957) o els llibres més recents que exposen la teoria de les formes de comprensió i la necessitat de l'educació imaginativa del canadenc Kieran Egan (*Mentes educadas*, Barcelona, Paidós, 2000) o les reflexions de Salvador Cardús a, per exemple, *El desconcert de l'educació*, Barcelona, La Campana, 2000).

Es molt útil també la cronologia succinta i confrontada de fets educatius als Països Catalans i al món, i el glossari final, que, si no es preveia fer un índex de noms, hauria valgut la pena ampliar amb alguns conceptes i noms més de mestres, escoles, fets educatius, a fi d'orientar el lector interessat en algun aspecte concret.

Educació i societat a Catalunya no deixa de ser un document que il·lustra com l'educació és «quelcom consubstancial a la història de qualsevol col·lectiu humà», tal com diu Solà a la introducció, i que es tracta d'una història humana que, com cap altra, suma èxits, ajuda la gent i obre camins d'un futur millor per a tothom.

BLANCA SERRA I PUIG